

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ НАД ЦІНАМИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ТА УКРАЇНІ

Анотація. Наведено основні теоретичні положення державного регулювання цін. Проведено дослідження та здійснено порівняльну характеристику методів державного регулювання цін у розвинутих країнах світу та Україні.

Аннотация. Представлены основные теоретические положения государственного регулирования цен. Проведено исследование и дана сравнительная характеристика методов государственного регулирования цен в развитых странах мира и Украине.

Annotation. The article presents the theoretical principles of state regulation of prices. The author has investigated and made a comparative description of methods of the state regulation of prices in the developed countries of the world and Ukraine.

Ключові слова: державне регулювання цін, пряме регулювання, опосередковане регулювання.

Невід'ємною складовою ринкового формування економіки України є необхідність формування нових підходів до ціноутворення, якісного аналізу змін та ознайомлення зі світовим досвідом у цій сфері. Необхідність державного регулювання процесу ціноутворення обумовлена тим, що вільне функціонування ринку не обов'язково гарантує високу ефективність економічної діяльності.

Теоретичні аспекти державного регулювання цін в Україні та в зарубіжних країнах розглянуто в працях Наумова В. В., Лева М. Ю., Салимжанова І. К., Беседіної В. Н., Васюхіна О. В., Герасименко В. В. [1 – 6].

Мета дослідження полягає в теоретичному узагальненні підходів до державного регулювання цін та порівнянні оцінки параметрів моделей державного регулювання цін у різних країнах світу.

Важлива роль ціни в економічному житті виявляється в тому, що вони є основою всіх економічних вимірювань, мають значний вплив на витрати та результати всіх господарських суб'єктів. Ціна є провідною ринковою категорією – зміна ціни призводить до серйозних соціальних, економічних, а також політичних наслідків. Як відомо, існує багато поглядів на економічну природу ціни [4].

Ціна як економічна категорія відображає економічні відносини між виробником та споживачем, між продавцем та покупцем товару з приводу його виробництва та реалізації. Але деколи відносини виробників та споживачів з приводу цін можуть бути суперечливими, тому держава залишає за собою право регулювати ціни на групи товарів та послуг [1].

Державне регулювання цін являє собою комплекс важелів прямого та опосередкованого впливу держави на механізм ціноутворення. Воно відображає об'єктивну необхідність у сучасних умовах, оскільки регулювання безпосередньо пов'язане з проблемою формування, розподілу та перерозподілу доходів різних соціальних груп населення, та від його ефективності значною мірою залежить соціальна стабільність у народному господарстві. Із проблемою цін органічно пов'язана проблема інфляції та економічного циклу, оскільки, виконуючи стимуляційну функцію, ціни впливають на розвиток виробництва та, нарешті, від динаміки цін, їх рівноваги залежить питання, які товари та послуги виробляти, як та для кого їх виробляти [5].

Державне регулювання цін є результатом рішення держави за допомогою законодавчих, адміністративних та бюджетно-фінансових заходів впливати на ціни таким чином, щоб сприяти стабільному розвитку економічної системи в цілому, тобто через ціни нівелювати циклічні коливання процесів відтворення.

Державне регулювання цін є засобом досягнення певних цілей державної економічної політики. Можна виділити кілька таких найбільш типових цілей (за Левом М. Ю.):

- узгодження інтересів суб'єктів ринкової економіки – товаровиробників, покупців та держави;
- забезпечення економічної безпеки держави;
- захист вітчизняного товаровиробника;
- захист найменш забезпечених верств населення від необґрунтованого зростання цін на товари першої необхідності;
- створення умов для нормальної конкуренції;
- державний вплив на діяльність підприємств-монополістів;
- обмеження інфляційного зростання цін у результаті виникнення товарного дефіциту, різкого зростання цін на фактори виробництва;
- підтримка цінових пропозицій;
- субсидіювання виробництва, що знаходиться поза контролем держави, захист відсталих галузей економіки

Розрізняють два види адміністративного державного регулювання цін: пряме та опосередковане. Пряме втручання держави в процес ціноутворення означає участь держави в особі її адміністративних органів у формуванні рівнів, структури, співвідношень та динаміки цін, встановленні певних правил ціноутворення. Таке регулювання може здійснюватись шляхом встановлення державних фіксованих цін; граничних рівнів цін; граничних відхилень від державних фіксованих цін та тарифів. Також у якості заходів регулювання може бути запроваджене обов'язкове декларування зміни цін.

Опосередковане втручання в ціноутворення забезпечується застосуванням сукупності засобів та інструментів, що сприяють розширенню товарної пропозиції на ринку, управлінню доходами населення, регулюванню податків. Опосередковане регулювання цін може здійснюватись через зміну ставки банківського відсотка, рівня мінімальної заробітної плати, проведення певної податкової політики та політики доходів. Держава може впливати на ціни через сферу грошового обігу, прийняття та застосування антимонопольних законів шляхом впливу на баланс попиту та пропозиції, а також розробку ефективної системи митних тарифів та мит тощо.

Досвід країн із ринковою економікою впевнено показує, що держава не усувалась і не усувається від контролю над цінами на внутрішньому ринку, але вирішує ці завдання методами, властивими ринковому механізму. Тож проведемо дослідження державного регулювання цін у різних країнах (таблиця) [6].

Таблиця

Державне регулювання цін у зарубіжних країнах
(узагальнено за [1; 3; 6])

Країна	Цілі регулювання	Форми регулювання		Наслідки державного регулювання	
		Пряме	Опосередковане	Позитивні	Негативні
1	2	3	4	5	6
США	Оздоровлення економічного становища. Стабілізація економіки	Використовується у високомонополізованих галузях: електроенергетиці, деяких комунікаційних послугах. Регулювання цін на продукти аграрного комплексу та молочної промисловості	Регулювання облікової ставки федеральних резервних банків. Скорочення дефіциту державного бюджету. Федеральні закупівлі товарів та послуг. Податкова політика	Зростання зайнятості; захист фермерів; надання фермерам кредитів під заставу продукції	Держава регулює ціни не постійно, а лише в період недостатньої пропозиції або інфляції; державне втручання в ціноутворення має примусовий характер
Японія	Попередження монополізації ринку. Стимулювання попиту з метою його підтримки на необхідному рівні	Регулювання ціни на рис, пшеницю, м'ясо та молочні продукти, залізничні тарифи, тарифи на водопостачання, тепlopостачання, електроенергія та газ, освіта та медичне обслуговування	Введені обмежувальні заходи щодо одночасного підвищення цін, які розповсюджуються на галузі, де обсяги виробництва перевищують 30 млрд ієн (близько 370 тис. дол.); квоти на імпорт	Підтримка фермерів; зменшення ступеня контролю над оптовими та роздрібними цінами з боку крупних корпорацій	Великі затрати на попередження монополізації ринку
Франція	Проведення політики лібералізації цін, але держава впливає на виробництво с/г продукції	Регулювання цін на с/г продукцію, електроенергетику, газ, транспортні послуги	Державний сектор включає національний та комерційні банки, страхові компанії та встановлює мінімальний вплив на економічні параметри діяльності цих галузей, спонукаючи їх конкурувати з приватним сектором	Перехід від жорсткої політики "дирижизму" до ліберального встановлення цін; зміна структури державних органів із регулювання цін	Заборона виникнення союзів виробників, імпортерів, оптових та роздрібних торговців. Заборона встановлення "мінімальних цін" на промислову продукцію, товари народного споживання

Закінчення таблиці

1	2	3	4	5	6
Данія	Формування максимальних сприятливих умов для вільної конкуренції	Надання субсидій на придбання медичних препаратів, гарантій на позики та пільгові рентні умови для будівництва, впровадження енергозберігальних систем у с/г комплексі	Гнучке застосування системи споживчих податків (наприклад, обмеження споживання алкогольних напоїв)	Підтримка фермерів: надання пільгових кредитів, поліпшення системи соціального забезпечення населення	Фактично відсутня система державних дотацій до цін

Швеція	Уникнення різких дисбалансів на ринку та придушення сплесків інфляції	Встановлення максимального рівня цін на окремі товари. Введення порядку, за якого підвищення цін дозволяється лише після подачі попереднього повідомлення про це та обґрунтування розміру підвищення. Державне регулювання закупівельних цін на найважливіші види с/г продукції	Встановлення митних зборів на товари, що імпортуються. Обмеження частки заробітної плати, яку компанії мають право переносити на ціни	Підтримка фермерів; надання житлових субсидій та позик; проведення індексації товарів, що входять до споживчого кошика	Зниження рівня імпорту за рахунок встановлення тарифів на імпорт; індексація доходів має обмежений масштаб; обмеження частки заробітної плати, яка переноситься на ціни, що призводить до обмеження можливості підвищення заробітної плати
Норвегія	Проведення політики захисту економіки	Визначення максимальних та мінімальних рівнів цін, "замороження" цін, встановлення граничних цін на м'ясо, молоко, цемент, хімічні добрива, лікарські препарати	У ситуації, коли імпорт призводить до небажаних змін співвідношення на внутрішньому ринку, уряд вдається до скорочення імпорту	Стимулювання підприємств, що реалізують продукцію за цінами, доступними для середнього та нижчих прошарків населення; підвищення життєвого рівня	Великі витрати на проведення політики захисту економіки; залежність внутрішніх цін від світових
Іспанія	Захист конкуренції. Попередження монополізації економіки	Встановлення дозвільних (електроенергія, газ, фармацевтичні товари; послуги телефонного зв'язку; залізничні перевезення), повідомних (молоко, зерно, рослинна олія, мінеральні добрива) та місцевих цін (водопостачання, міські пасажирські перевезення, послуги клінік, лікарень)	Уряд держави переймає досвід застосування прямих методів регулювання. Деякі ціни на товари регулюються на рівні ЄС	Доступність товарів першої необхідності для всього населення	Скорочення кількості галузей, у яких активно проводиться державне регулювання цін. Складний механізм клопотання для підприємств, який передбачає великий перелік документів

Метою державного регулювання цін в Україні, відповідно до Закону України "Про ціни та ціноутворення", на сучасному етапі розвитку економіки є: забезпечення раціонального співвідношення між монополіями та конкуренцією, яке не призводить б до руйнівних наслідків економіки; здійснення соціальної політики та захист соціально вразливих верств населення; стримування інфляційного підвищення цін; розширення попиту товарів та послуг шляхом зниження цін і впровадження податкових пільг; запобігання споживанню шкідливих товарів або тих, що можуть загрожувати життю та здоров'ю людини; розвиток національної економіки та підприємницької діяльності; протидія зловживанню монополієм положенням у сфері ціноутворення; збалансування ринку товарів та послуг і підвищення їх якості [7].

Державні фіксовані та регульовані ціни й тарифи в Україні встановлюються на ресурси, які справляють визначальний вплив на загальний рівень та динаміку цін, а також на товари та послуги, що мають соціальне значення. Державні ціни можуть встановлюватися і стосовно суб'єктів господарювання, які є природними монополістами. Також уряд вводить тимчасове цінове регулювання на окремі товари, наприклад, у певні місяці вводиться державне регулювання цін на пшеницю, жито, цукор та іншу сільгосппродукцію. На окремі види лікарських препаратів встановлюються граничні збутові та торгові (роздрібні) надбавки.

Важливим аспектом економічної реформи, що проводиться в Україні, є демократизація ціноутворення, яка спрямована на те, щоб головним контролером рівня цін став сам споживач.

Державне регулювання здійснюється на макроекономічному та мікроекономічному рівнях. Мікроекономічні заходи впливу держави на ціни включають: контроль за рівнем цін на продукцію та послуги природних монополій, підприємств, що займають монополієне та домінуюче положення на ринку; встановлення цін на товари та послуги, що мають особливу соціальну значимість; встановлення акцизів та субсидіювання окремих товаровиробників; встановлення торговельних надбавок на деякі види продукції; регулювання цін та митних тарифів у зовнішньоекономічній діяльності.

На макроекономічному рівні державне регулювання цін забезпечує підтримку на ринку конкурентного середовища та запобігання монополізації; відбувається боротьба з інфляцією та забезпечується стабільність цін; проводиться соціально орієнтована політика цін; забезпечується оптимальне співвідношення зовнішньоторговельних та внутрішніх цін.

Як показує аналіз моделей державного регулювання цін, у розвинутих країнах регулювання цін, у першу чергу, стосуються товарів першої необхідності, лікарських препаратів, послуг транспортного зв'язку, медичного обслуговування та освітніх закладів. В Україні можна перейняти досвід провідних країн світу, проте політику державного регулювання цін слід проводити, максимально враховуючи особливості та можливості національної економіки.

Література: 1. Наумов В. В. Ценообразование / В. В. Наумов. – М. : МИЭМП, 2010. – 190 с. 2. Лев М. Ю. Государственное регулирование цен в зарубежных странах / М. Ю. Лев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 424 с. 3. Салимжанов И. К. Ценообразование / И. К. Салимжанов. – М. : КНОРУС, 2007. – 304 с. 4. Беседина В. Н. Ценообразование / В. Н. Беседина, Е. Е. Волкова. – М. : Экономистъ, 2006. – 141 с. 5. Васюхин О. В. Основы ценообразования / О. В. Васюхин. – СПб. : ИТМО, 2010. – 110 с. 6. Герасименко В. В. Ценообразование / В. В. Герасименко. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 430 с. 7. Про ціни і ціноутворення : Закон України № 5007-VI від 03.08.2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.